

Bibliofili, kolekcionari, donatori

B I B L I O P H I L E S ,
C O L L E C T O R S ,
D O N O R S

Vlasta Šabić

Etnografski dar valpovačkih vlastelina

U Etnografskom odjelu postoji devet predmeta, odnosno lutaka, koje su 1915. ili 1916. godine Muzeju Slavonije darovali grof Rudolf Joseph von Normann-Ehrenfels i njegova supruga, Julijana rođ. Edle von Vest.¹ Pripadaju cjelini od ukupno 24 lutke u narodnim nošnjama iz Prvog svjetskog rata, a nabavljene su na izložbi lutaka održanoj 1915. godine u korist ranjenika u osječkim bolnicama i potom darovane Muzeju.² Prema navodu iz muzejskih zapisa, bile su *namijenjene za osnivanje etnografskog odsjeka ovoga muzeja*.³ Danas su dio Zbirke lutaka u narodnim nošnjama, upisane u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske 2013. godine. Lutke su većih dimenzija, glave su im porculanske, a ostatak tijela od drvenih dijelova. Kosa je prirodna, u vlasuljarskoj izvedbi, a u nekim slučajevima od kose je ispletena složena tradicijska pletenica. U popisima iz stare muzejske dokumentacije navode se najčešće kao lutke seljaka ili seljakinje. Odjevene su u narodno ruho Slavonije i drugih krajeva Hrvatske. Djelomično predstavljaju dokument primijenjenih tradicijskih tehnika tkanja, raznih tehnika ručnog i obrtničkog rada te oblikovanja i načina nošenja nošnje. Sjajan je primjer ženska nošnja iz Aljmaša s kompliciranim oglavljem (Sl. 1) (kat. br. 117, MSO), dok se, nažalost, djevojačka pletenica (kat. br. 118, MSO) nije sačuvala, a danas bi bila izniman primjer načina češljanja u Aljmašu. Taj je dio nematerijalne baštine izgubljen jer 90-ih godina 20. stoljeća nismo pronašli nikoga tko bi je znao izraditi ili bar opisati. U tom se mjestu u blizini Osijeka već početkom 20. stoljeća nošnja prestala nositi, a njezinim postupnim napuštanjem rano je prestala izrada oglavlja i znanje je izgubljeno. Danas postoje pokušaji rekonstrukcije na temelju fotografija, no da je sačuvana pletenica na lutki, obnova ovog znanja bila bi vjerodostojnija. Lutke su odjevene s manje ili više pažnje, uz djelomično poštovanje pravila i oponašanje narodnog ruha pri izradi i ukrašavanju s jedne strane,

no s druge strane, s obzirom na namjenu i na pojednostavljanje, nužno su, naravno, prisutne i stilizacije, kao i nedosljednost i neusklađenost. Neki dijelovi nošnje nedostaju, a mnogi su ukrasni detalji na lutkama oštećeni i nepotpuni. S obzirom na to da je riječ o lutkama, ni cjelokupno oblikovanje nošnje, način odijevanja i nošenja ne mogu u cijelosti biti zadovoljavajući. Slavonska je nošnja u ovoj skupini od devet lutaka prisutna na njih pet: dvije predstavljaju Aljmaš, a po jedna Đakovo, Privlaku i Vojnu granicu. Aljmaš je zastupljen djevojkom u svečanoj nošnji *jaspričanki* (kat. br. 118, MSO) te snašom u *jaspričanki* i suknji, s detaljno izrađenim oglavljem (kat. br. 117, MSO). Đakovo predstavlja udana žena, *snaša* (kat. br. 119, MSO) u svečanoj nošnji ukrašenoj zlatovezom i metalnim kružnim pločicama, *pulijama*. Metalna žica i aplikacije su, nažalost, korodirale i mjestimično su oštećene. Na nošnji s područja Vojne granice (kat. br. 120, MSO), za koju Zdenka Lechner, prva etnologinja Muzeja Slavonije, u inventaru navodi da bi mogla biti vinkovačka, nedosljedno su kombinirani elementi poput *vezenke* s bušenim vezom šlinganjem. Ne uklapa se ni šlingana marama, ali ni tkanica.⁴ Ipak, sav je rad lijepo izveden – usnivano tkanje platna, vezovio, vuneno tkanje obojaka, mali opanci i napose široka pletenica minuciozno izrađena od velikog broja pramenova. Improvizacija je prisutnija na nošnji iz Privlake (kat. br. 121, MSO) – osobito se ne uklapaju pojas od pliša i svilena šamija, jer su upotrijebljeni svečani materijali koji nisu prikladni uz rubinu *vezenku*, kao ni cipelice umjesto opanaka. Stilizirana *vezenka* izrađena od domaćeg tkanja ima lijepo vezena skuta u četiri stupa, ali krupan vez na rukavima ne uklapa se uz ovu nošnju. Osim pregače, nedostaje joj i marama. Lutka je prvotno imala šal umjesto marame, koji je pedesetih godina 20. stoljeća u Muzeju prenamijenjen i složen u šamiju na glavi.⁵

1 Iz rukopisnog prijepisa iz stare muzejske dokumentacije saznajemo: *Gosp. grof Rudolf i gospoda grafica Julija Normann Ehrenfelski poklonio osječkom muzeju slijedeće, u narodno odijelo obučene lutke:*

1. *Udovica iz Privlake*

2. *Seljak iz Pisarovine*

3. *Seljakinja iz Pisarovine*

4. *Seljak iz Dabrinaca*

5. *Seljakinja iz Dobrinaca*

6. *Snaša iz Dakovštine u zlatari*

7. *Seljakinja s granice*

8. *Seljakinja iz Aljmaša*

9. *Seljakinja iz Aljmaša*

2 O podrijetlu govori zapis u dokumentaciji: *Popis lutaka, obučenih u narodno odijelo, koje predočuju nošnju naroda u Hrvatskoj i Slavoniji, a kupljenih na izložbi lutaka, koja bjiše upriličena u korist ranjenika, nalazećih se u osječkim bolnicama, dne 12. prosinca 1915.*

3 Etnografski odjel Muzeja Slavonije osnovan je tek 1952. godine.

4 Prema etnologinji Gradskog muzeja Vinkovci, mr. sc. Ljubici Gligorević, umjesto *šlingane* čipke na oplečku prikladna bi bila *končana* čipka, a marama *farberica*, *lapaskinja* ili *štofanka*. Neusklađena je i tkanica, odnosno prikladna bi bila *starovirska* tkanica.

5 Podatak iz Inventarne knjige.

Sl. 1. Oglavlje snaše
iz Aljmaša
(foto: Marin Topić)

Neke od lutaka nemaju obuću, a za potpunu rekonstrukciju bili bi potrebni i neki drugi detalji. Izrazit je nedostatak osobito kod triju od pet slavonskih lutaka, koje su bile nepotpune već pri inventarizaciji pedesetih godina 20. stoljeća: nedostajale su pregače na lutki iz Privlake (kat. br. 121, MSO) i na lutki u graničarskoj nošnji (kat. br. 120, MSO), te sitno ispletena pletenica lutke iz Aljmaša (kat. br. 118, MSO). Iz inventara znamo da su već tada pleteni nazuvci *šorkice* od raznobojne vune na istoj lutki bili veoma oštećeni i danas također nedostaju. U sva tri slučaja radilo se očito o osjetljivim materijalima podložnim napadu štetnika; nazuvci, a vjerojatno i pregače, bili su izrađeni od vune. Prirodna kosa također je vrlo osjetljiva. Osim spomenutog kat. br. 118 kod kojeg se kosa, odnosno pletenica, uopće nije sačuvala, kod kat. br. 119 još je pri inventarizaciji naglašena uništenost kose na glavi, izuzev sačuvane čvrsto izrađene pletenice.

Slijede dva para lutaka, kako se navodi u popisima, seljaka i seljakinje iz Pisarovine te iz Dobrinaca. Obje nošnje iz Pisarovine (kat. br. 122, 123, MSO), u blizini Zagreba, izrađene su pažljivo i s mnogo detalja, od sitnih nabora na bijelim platnenim dijelovima nošnje do veza i aplikacija, a žensko ogavlje osobito je složeno. Jednostavnije su srpske narodne nošnje iz Dobrinaca u općini Ruma, u Srijemu, ali oponašajući tradicijsko ruho, izrađene su od domaćeg platna i ukrašene bijelim tehnikama veza (kat. br. 124, 125, MSO).

Lutke svjedoče humanitarnu osjetljivost svojih darovatelja te svijest o vrijednostima narodnog nasljeđa koje ih je okruživalo i potrebu da se to nasljeđe sačuva, u ovom slučaju darovanjem Muzeju. O poštovanju koje su gajili prema narodnoj baštini svjedoče i njihove obiteljske fotografije, na kojima su pojedini članovi odjeveni u narodnu nošnju uže ili šire regije. To je prije svega kolorirana fotografija malog grofa Rudolfa Richarda Gabrijela Marije von Normann-Ehrenfelsa (kat. br. 103, MSO)⁶ u slavonskoj nošnji iz 1939. godine, te crtež portreta vjerojatno njegove majke, grofice Marije-Therese Laure Antonije von Normann-Ehrenfels u bizovačkoj nošnji⁷. Grof Rudolf se na putovanjima 1887., 1888. i 1889. godine fotografirao u Ateni, Kairu i Sevilli u tamošnjim narodnim nošnjama.⁸ U tom su duhu i listovi iz mape ili publikacije, koja se nije sačuvala u cijelosti, a iz vremena su grofa Rudolfa. Osim fotografija vezanih uz vlastelinstvo, niz je listova s fotografijama, nastalim oko 1910. godine, mještana Valpova, Harkanovaca i Koške u narodnim nošnjama.⁹ Bez obzira na stilizaciju, lutke u narodnom ruhu danas su važan dokument vremena te dokument mnogih tradicijskih tehnika i materijala koji su na njima primijenjeni.

⁶ Muzej Valpovštine, inv. br. MV-603.

⁷ Muzej Valpovštine, inv. br. MV-1517.

⁸ Zbirka fotografija. U: Vodič kroz zbirke Muzeja Valpovštine : povodom 60 godina djelovanja Muzeja Valpovštine. Paušak, M. (ur.). Valpovo : Ustanova za kulturne djelatnosti „Ante Evetović-Miroљub“, Muzej Valpovštine, 2017., str. 112–113.

⁹ Lechner, Z. Napomene uz narodnu nošnju Donje Podravine. Osječki zbornik 13(1971), Osijek, str. 287–301.